

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XXXI

SZERKESZTI

SEBESTYÉN ÁRPÁD

DEBRECEN, 1993

A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

© SEBESTYÉN ÁRPÁD, 1993

ISSN 0541-9298

Felelős kiadó: Dr. Bazsa György
Technikai szerkesztő: Korcsolay Zsolt
Készült a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának
Sokszorosító Üzemében 400 példányban.

93-395

Nyelvjárási adatok

Dávodi ragadványnevek

Dávod a volt Bács-Bodrog vármegye bajai járásában, Duna melletti, a mai déli országhatárhoz közeli község. Lakosai igen kevés kivétellel római katolikusok. Népeségének alakulása századunkban: 1913: 2923, 1942: 3238, 1948: 3238, 1973: 3693 lélek. Északi szomszédja, Csátalja, német község volt, keleti szomszédja, Gara vegyes, déli szláv, német, magyar lakosságú. Déli szomszédja Hercegszántó sokac-magyar róm. katolikus és pravoszláv község, innen csekély mértékű bevándorlás (beházasodás) figyelhető meg az utóbbi évtizedekben; ugyanerre az időre esik néhány cigány család megtelepedése is, valamint baptisták megjelenése. (Ez utóbbiak lélekszáma az elmúlt években csökkent).

Gyűjtésemet az 1980-as évek második felében és a 90-es évek elején végeztem, de már korábbi gyűjtéseimből, 1964-ből származó adataim is vannak. Az így kapott kép tehát keresztmetszet a ma élő felnőtt és legfőljebb az avval érintkező két generáció szokásairól, rendszeréről.

B. GERGELY PIROSKA, kinek rendszerét az összehasonlíthatóság kedvéért lehetőség szerint követni igyekszem, ezt írja: "A ragadványnev a mai személynevek között a legelőbb, legelevenebb névfajta abban az értelemben, hogy életfolyamatában társadalmi és nyelvi kötöttségek sokkal kevésbé érvényesülnek, mint például a család-, vagy keresztnévben. Minthogy nagy többségük nem anyakönyvezett név, változásuknak, cserélődésüknek mi sem áll útjában, és mivel az a viszonylagos lezárttság, mely egy nyelv család- és keresztnév-rendszerét minden korban jellemzi, teljességgel hiányzik a ragadványnevek rendszeréből, következésképp ez a névfajta korlátlanul gyarapodhatik is" (A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere 65). Valóban, Dávodon is föltűnik a ragadványnevek nagy száma, 122-öt jegyeztem fel. Ezek variációi és újak keletkezése napjainkban is eleven szokásra utalnak.

A ragadványnevek eredetéről, okáról kérdezősködve gyakran kaptam ilyen választ: "(öreg) apjától örökölte", "már a szüleit is így hívták", "de az már nem az én időmben volt" - így eredetüket, magyarázatukat nem mindig sikerült tisztázni.

A dávodiak "csúfnév"-nek, "melléknév"-nek, sőt "keresztnev"-nek említették ezeket a neveket, azonban hangsúlyozni szeretném, hogy - olykor csipkelődő élük ellenére - nem tekintik csúf- vagy gúnynévnek, a név viselőjét szemtől szembe is így nevezik, sőt az illető saját magát is így említi. GERGELY szerint a gúnynév kritériuma, ha az illető visszautasítja a reá alkalmazott ragadványnevet (i. m. 34). Erre anekdotaszerű történetek is utalnak.

Meséltek olyan esetet, amikor valakit rendes néven említve kerestek, de a kérdezősködőt még (jó!) szomszédja sem tudta útba igazítani. Másik történet szerint éppen a keresett személyt szólították meg, hivatalos néven érdeklődve tőle N. N. háza után. - *Itt olyan nem lakik!* - Bizonygatták, hogy itt kell laknia valahol a közvetlen környéken. A vita hevében a csúfnévét is megemlítették: - *Ja, az én vagyok...*

Maguk között csak ezen a néven ismerik és emlegetik egymást, "ha a melléknévét nem mondják, nem tudom, kiről van szó", "azelőtt jobban csak a csúfnévről ismerték", "nem haraguttak érte". Hogy ez mennyire így van, az is mutatja, hogy a rendes név kiderítése olykor csak több-kevesebb nehézséggel sikerült, sokszor percekig vitáznak egymással, míg végre egyetértenek. (Néhány esetben a családi nevet nem is sikerült megtudnom!) Így tehát a ragadványnevek rendszeres, mindennapos használata a családi neveket részben kiszorítja, helyettesíti. A ragadványneveknek hivatalos helyen való használatáról nem tudok.

E ragadványnevek megkülönböztető, ill. gúnyos jellege nem mindig derül ki egyértelműen, az viszont kétségtelen, hogy az adományozott nevet a közösség, melynek véleményét, ítéletét adott esetben kifejezésre juttatja, szentesíti, "felkapja", használja.

Az anyaggyűjtésben leghűségesebb segítőtársaim voltak: Robár Istvánné, Takács (Bőr) Róza, 1893; Rác (Gergő) Ferencné, Urbán (Halász) Vera, 1903; Ruzsányi Pál, 1914; Amrein Jánosné, Hornyák (Nos) Roza, 1913; Ruzsányi Pálné, Zeller (Torma) Panna, 1920; Einviller Jánosné, Mintál Veronika, 1921; Einviller (Vili) János, 1922; Sovány Istvánné, Simonyi (Törkö) Csöre, 1925; Ifj. Einviller (Kis Vili) János, 1952; Ifj. Sugár János, 1947; Sugár Jánosné, Einviller Anna, 1950. Elsősorban az ő érdemük, hogy munkámat befejezhettem. Székely László volt dávodi káplán, jelenleg keserűteleki plébános, sokféle baráti segítséggel mindvégig támogatta munkámat, ezúton is köszönöm néki.

Adattár

A következőkben ábécérendben felsorolom a dávodi ragadványneveket, (a kételeműeket mindkét betűnél utalózva), a hozzájuk tartozó családneve(ke)t, magyarázatukat (ha sikerült megtudni) és öröklésmenetüket (a szóba került ma élő, vagy közelmúltban élt személy teljes nevéből kiindulva). A tanulmány végén mutatót készíttettem családnevek szerint, kettős ragadványnév esetén mindkettőre utalok.

(Utalójel: → ; rn. = ragadványnév).

Az úristálló János bácsi → Lakatos János bácsi, → Öreg Lakatos Horács János - Szavajárásáról: "azt az atyaúristállóját, fi-am!" - Egyedi név, leánya a Lakatos rn.-t örökölte.

Ágó Lajos - Nagy Lajos - Csak egy csúfolódó mondásra emlékeznek: *Ágó, favágó!*

Bazáros Imre - Simonyi Imre - "Bazáros volt, járt búcsúkra, árult". - Gyermekeit, unokáit is így nevezik, "másként nem is ismerik".

Bákász Maris néni - Szekeres Kálmánné, Robár Maris - "Fiatalnak is igen csúnya asszony volt, ezért nevezték el, a gyerekek féltek tőle". (A *Bákász* egyike a dávodi gyerekijesztő képzeletbeli személyeknek.) - Egyedi név.

Bëra ~ *Vëra* (Ingadozó hangértékű rn.)

Bocskoros - Szekeres Jóska - "Az volt a mestersége: bocskorkészítő."

Bogyész - Hornyák - Eredete ismeretlen. - Apai ágon öröklődik, sőt Bogyész Hornyák Andráséknál nevelkedett fiúunokájuk is Bogyész Andris lett, holott az ő családjukban a lányágon is öröklődő *Nos* rn. használatos. (A nevelésen kívül ebben valószínűleg a nagyapával azonos keresztnévnek is szerepe lehetett).

Borbély → *Gecó*, → Gyomros, *Borbély* Jani = Gyomros János = Gyomros *Borbély* - *Hetyei* János - *borbélymester* - Leánya *Borbély* vagy Gyomros Panna "apja mestersége után".

Bögös - Farkas - Apa és fiai, az apa volt bögös a zenekarban.

Bőr - Takács - Öregapjának az apja juhász volt. "*Árúta mindig a bőrt, lerakta a kocsmajtó elejbe, oszt kérdészte, kinek kő bőr, mer hát nem is vót neki péze, hogy bemennyen. Asztán rajta maratt, hogy Bőr Miklós, nem let Takács Miklós, hanem Bőr Miklós*". - Apai ágon, fiúk, lányok egyaránt örökölték.

Búbos Jani - Varga János

Bukta Imre - Nagybaracskáról származik, "onnan hozta a nevit, ott van több is" (ti. Bukta). - Fia örökölte.

Cenzár, Cenzál Jani - Gogolák János - Az apjuk disznókereskedő (cenzár) volt. Fia gyerekkorában elkerült Dávodról, már nem is nevezik így. A feleségét, Gogolák Jánosné Valkai Terézt azonban *Cenzár Trészka* néneinek hívják.

Cifra Pista bácsi → Póstás Pista - Szabó István - Fia örökölte.

Cinkvá(j)sz Jani - Tarnai Jani - Ipárol kapta, annak a családi neve volt Cinkvájsz.

Csatos Imre - Slezák Imre - Gyermekai örökölték.

Csicsa Kati néni - Frányó Ferencné, Galló Katalin - "A többi Galló is mind Csicsa: az apjuk volt Csicsa" - de: Galló Istvánnét is Csicsa Panna néni néven emlegetik.

Csordás Mihály - Varga Mihály - Dédöregapja csordás volt. "Nagy gulyák voltak akkor" - azóta minden generáció örökölte. Csordás Varga Mihály fia, ifj. Varga Mihály → Gumis Csordás Misi.

Csoma Maris - Slezák Pálné - "Szántóruul együtt ide" (Hercegszántóról származik.)

Csontrakó Panna néni → Gúnya Panna néni

Dani Jani - Zilinszki János

Dárella Marcsa - Ivanics Jánosné, Zilinszki Mária - Csátaljáról került Dávodra, ott számosan vannak. - A család sok tagját, testvéreit is Dárellának nevezik.

Dongó Sirók → Selemsutty Sirók - Nem tudni miért, avval ingerelték: - *János bácsi, dongnak a dongók!* - Mikor már nem állta tovább, visszavágott: - *Dongnak édes kislányom, csipkedik édesanyád picáját.* - Egyedi névnek tűnik.

Ékszerész Jóska → Ötvös Jóska (Budapestről idekerült házaspár, az ember ötvös-ékszerész volt. "*Csak ötvösnek hittuk*". Feleségét is Ékszerész Erzsinek nevezték, családi nevükre nem is emlékeznek. Gyermekük nem volt.

Falábú Varga János - Varga János - Falába volt. - Egyedi név.

Fehér Kata - Horkics Katalin - Testvérei is mind Fehérek.

Gecó Ilus - Deák Györgyné, Illés Ilona - Testvéreit is mind így nevezik. Gyermekük már elköltöztek Dávodról, azokat már nem!

Gecó Borbély - Illés Mihály - Borbélymester.

Gergő - Rácz - Nagyszülők generációjában az egyik Rácz fiú állítólag ipárol kapta a Gergő nevet, azóta harmadik generációban, férfiágon öröklődik. → Gergő Halász Rácz Ferenc

Görbe Mari - Varga Mari - Az apja görbe tartású volt, már azt is Görbének nevezték. - Férfiágon öröklődik.

- Görög - Papa... Miklós - "Nem lehet azt kimondani!" - A falu görög származású állatorvosa volt, nem tudott jól magyarul, nem lehetett mindig megérteni. Előtte is így mondták: "a Görög", "Görög". - Azóta elkerült a községből, öröklésmenet nem tisztázható.
- Gubán Pista - Német István - "Apjáról volt Gubán". - Testvére, Német Klári → Sicc Klári. A Karnotek családnak is van Gubán rn.-ű tagja.
- Gumis Csordás Misi - → ifj. Csordás Varga Mihály - Gumijavító.
- Gúnár Pali - Csak a név emlékezetbe maradt fenn.
- Gúnya Panna néni - Torma Anna, Tormagúnya Panna néni - A falu 60-as években elhunyt híres gyógyítóasszonya volt.
- Gyomros Borbély, Gyomros János → Borbély Jani - Heteyi János - Borbélymester. Leánya, "apja mestersége után" Gyomros vagy Borbély Panna. Rokonságukban mást is neveznek Gyomros-nak.
- Gyura Kati néni - Farkas Mátyásné - testvére: Gyura Panna - ura: Gyura Matyi - Fazekas Mihály - Tehát a férj kapta meg az asszony rn.-ét.
- Gyűrűbajszú Ágnes - Nagy Ágnes - Apjának, Nagy Gábornak két végén befelé kunkorodó bajusza volt, őt nevezték el Gyűrűbajszúnak. Leánya (!) örökölte.
- Halász - Rácz Ferenc → Gergő Ferenc - Halászmester volt.- Felesége → Öreg vagy Halász Verka néni
- Haluska Pista bácsi → Vörös Pista bácsi - Hornyák István: ezen a néven a postás, de még a szomszédja sem ismerte. A szüleit is így (Haluska) nevezték, "de az már nem az én időmben volt".
- Haluska Trészka néni - Hornyák Jánosné, Illés Teréz
- Hangos Panna néni - Horák Andrásné Illés Anna - Leánya is Hangos Panna.
- Hangyás Jani - Zimonyi János - A "Hangya" szövetkezetben dolgozott. Felesége Hangyás Panci - Majorics Panci.
- Harmatverő Sirók - Sirók - Kifelé fordított lábfejjel járt. "Így ment, ilyen kifordított lábbal, olyan volt a járása". - "minden reggel ment lopni, megszédte a harmatot" Családja nem volt.
- Harmatverő Tuli Pali - Tuli Pál - Kaszált a lábaival, kiforgatott lábfejjel járt.
- Holdvilággörbítő - Rácz Sándor - Alacsony termetű ember.
- Joka Jóska, Joka bácsi - Kollár József - Vasutas volt. - A gyermeke is Joka Kati.
- Jószó Ágnis - Kemencei Jánosné, Horváth Ágnes - A rn. eredete ismeretlen. - Fiú és leánytestvérei, fiútestvére leánya is örökölte a nevet. → Sicc Panni = Jószó Panni = Horváth A.

Karakány Jóska - Palásti József - "A'jis kin vót Amerikába".
Kádár → Öreg Kádár - Amrein János - Püspöknádasdi születésű, ide házasodó kádármester. Német származású, a dávodiak nem tudták a nevét kimondani. - Fia is *Kádár*, unokája már nem.
Káró Pista → Nájlon Pista - Valkai István
Kérnya - Gódor
Kilenc → Kis Kilenc
Kis Kilenc Pali bácsi - Simon Pál - Gyermekai örökölték.
Kis Pite Kati - Nem a Benda családba tartozik. → Pite - Kiszövésű volt.
Kis Varga - Varga
Kis Vili → Vili
Kopasz Ilus néni - Sirók Istvánné, Zilinszki Ilona - "Öregapja keresztneve (= rn.!) volt Kopasz".
Korsós Panna néni - Tamási Józsefné - Fia: Korsós (Tamási) Jani.
Kozma - Varga - "Mer az öregannya a lakodalomba odasütötte (az ételt), odakozmásodott." → Sármás Subás Kozma
Kozma Roza → Palkó Roza - Illés Pálné, Szántosi Roza - anyja: Szántosi Kozma Panna - Lányági öröklés.
Kucser Ferkó - Kucsora
Kuka Pali bácsi - István Pál - Süketnéma volt. - Felesége örökölte: *Kuka* Ilona néni.
Kukkurú Gúnya Jóska - Gúnya József - "Az apja mindig a galambokkal volt elfoglalva, mondta a galamboknak, hogy *kukkurú*". - Apa és fia használja a nevet.

Lakatos János bácsi, → Öreg Lakatos → az úristálló János bácsi - Horkics János - Leánya Palásti Józsefné, Lakatos (Horkics) Katalin. - Tehát a három rn.-ből csak a *Lakatos* öröklődött.
Lépotya → Népotya - Mindkét hangalakban előforduló rn.

Makogós Kati - Heteyi Józsefné, Likár Kati - Dadogott.
Mankós Jóska - Valkai József - Nyomorék ember, már iskolába is háromkerekű járókéval járt.
Márialátó Facskó - Facskó János → Szent Facskó, Szentes Facskó - "Aszt monta, látta Szűz Máriját itt a (dávodi) szenthelen". "Olyan szélhámos-féle volt felnőtt korában is." - Családot nem alapított.
Mikli Csöre (= Erzsébet), Mikli Maris - Varga Erzsébet, Varga Mária - "Az apjukról kapták". → Miskei Maris, Törkö Maris
Misa → Vak Misa
Miskei Maris néni - Törkö Jánosné, Varga Mária → Mikli Maris, Törkö Maris néni
Motoros Imre - Szántosi Imre - Darálós volt. Gyermekai örökölték.

Nagyfejű Gyura - Rendes neve nem is ismert, fogyatékos volt.

Nagypanna Jóska, Tréza, Imre, Bözsi - *Nagypanna Rácz Jóska* bácsi gyermekei.

Nagypanna Pali, Jóska, Csöre - Tóth Pál, József, Erzsébet - Testvérek.

Nájlón Pista bácsi - Valkai István → Káró Pista - Fia is *Nájlón*.

Népotya Misa - Németh Mihály - Neve talán közismert zsugoriságával függhet össze. A rn.-t gyermekei örökölték. → *Lépotya*

Nos János - Kemencei János - "*Nos osztán*", "*Nos, oszt megyünk*": ez volt a szavajárása. "Mindenki *Nos* lett a nemzetségbe." Három gyermeke: *Nos Trészka*, *Nos Pista* és *Nos Maris*. Teréz gyermekei nem lettek *Nosok*, István fiú és lánygyermekei egyaránt *Nos-ok* lettek. 2. *Nos István* fia elkerült *Dávodról*, asszonyleánya *Dávodon* él, már egyikük sem "*Nos*"; *Mária* leánya *Amrein Jánosné*, *Hornyák (Nos) Roza* lett, viszont édes fiútestvére már *Bogyész Andris*. (*Bogyész* nagyszülei nevelték).

Nos Roza - *Amrein Jánosné*, *Hornyák Roza* → *Nos János*

Okos Törkő Jóska bácsi - *Simonyi József* → *Törkő* - Azért kapta, "*mer mindig virgulázott: kereste, hogy mit hatytak a törökök a Vira högyön*" (régészeti lelőhely a falu határában). "*Nagyon szeretett okoskodni, Ragadicséknál is ő ásta föl az udvart*". (Ott is régészeti leleteket keresett). - Leányai *Törkők*, de fiú unokája is *Okos Törkő*.

Oszák Pali - *Valkai Pál* - *Öregapja*, apja, testvérei, gyereke, unokája is *Oszák*.

Öreg Jóska → *Púter Torma Jóska* = *Farkas József* → *Öreg*, *Urbán*

Öreg Kádár - *Amrein János*, kádármester → *Kádár* - Az *Öreg* rn. nem öröklődött.

Öreg Lakatos - *Horkics János* - az úristálló *János* bácsi → *Lakatos János* bácsi

Öreg Verka néni - *Rácz Ferencné*, *Urbán Vera* - Tréfásan mondja magáról: "*Én vagyok a legöregebb a faluba', mert én mihánt megszülettem, röktön Öreg lettem*". Anyai *öregapja* *Púter Torma Jóska* (→ *Farkas József*) bátmonostori születésű, *Dávodra* nősült, *öreg* kanász volt sokáig. Kérte, hogy ne mondják *Púter Torma Jóskának*, hanem *Öreg Jóskának*. "*Ezér lettem én Öreg Verka*." (Apja - *Urbán József* tehát apósától örökölte az *Öreg* rn.-t, de hívták apósáról → *Torma Jóska* vejé-nek, ill. → *Púter Jóska* vejé-nek is).

Öreg Vili → *Vili*

Ötvös → *Ékszerész*

